

KUR'AN 'DA
Hz. MÛSÂ (a.s) ve İLÂHÎ RAH MET VE İLME MAZHAR OLMUŞ
KUL'UN KISSASI VE BİZE VERDİĞİ MESAJ

Prof.Dr. Ali ÇELİK¹

Yüce Rabbimiz ilâhî mesajını, Rahmân ve Rahîm isminin bir tecellîsi olarak kullarına değişik üslûp içinde (bazen doğrudan anlatım, bazen muhâkeme yolu, bazen soru sorarak, bazen de kıssalar anlatarak) “habîbim” diyerek övdüğü Rasülü Hz. Muhammed (s.a.v)’in tebliğiyle insanlığa iletmiştir. Bunlar içinde “kıssa” lar önemli yer işgal etmektedir. Bu üslûp ile, verilmek isten ilâhî mesaj, mücerred/soyut anlatımdan ziyâde müşahhas/somut hale getirilerek insanların daha açık ve net anlamaları sağlanmaktadır. Anlatılan her bir kıssa, insanın Ahsen-i takvîm sırrını kavrayıp kemâle ermesi yolunda yüksek hakikatleri ihtiva etmekte, Rabbine karşı ubûdiyet görevini yerine getirirken dikkat etmesi gereken prensipler vaz’ etmektedir.

Bu kıssalardan biri de Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçmemekle bir likte müfessirler tarafından **Hızır**'a ait olduğu kabul edilen **Kehf** suresindeki (60-82 ayetler)de anlatılan kıs sadır. Konuyla ilgili rivayetleri de dikkate aldığımızda mezkur ayetlerde anlatılan kıssa şöyledir:

Rivâyetlerde belirtildiğine göre², **Hz. Mûsâ**, İsrâiloğulları'na hitap ederken kendisine insanların en bil gilisinin kim olduğunun sorulması üzeri ne "**benim**" diye cevap verip mutlak İlmin, nezd-i ilâhîde olduğunu hatırlatmadığı için Allah tarafından kınanmış ve kendi sinden daha bilgili **Hadır/Hızır** adında birinin bulunduğu söylenmiştir.³ Kur’an’da “**Kullarımızdan bir kul**”⁴ şeklinde geçen bu ilim sahibi kulun isminin “**Hızır**” olduğunu, Hz.Peygamber (s.a.v)’in “**Hızır otsuz kuru bir yere oturduğunda ansızın o otsuz yer yeşillenir**”⁵ mealindeki hadislerinden öğreniyoruz.

1 Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fak.

2 Buhârî, "İlim", 16,19,44; "Enbiyâ", 27; "Tefsir", 18/3; Müslim, "Fezâ'il", 170-173; Tirmizî, "Tefsir", 19/1; "Tevhîd", 31; Müslim. "Fezâ'İl", 174 ;Müsned, V, 1 16-1 19;

3 Çelebi,İlyas., DİA, “Hızır” mad., XVII, 406

4 Kehf,65

5 Miras,K.,Tecrîdî Sarîh tercümesi, IX, 144

Hz. Mûsâ, yanındaki bir gençle birlikte bu bilge kişiyi bulmak ve ondan Ledünnî ilmi öğrenmek için yola çıkarlar. Kıssanın Kur'an'daki anlatımı özetle şöyledir:

Hz. Mûsâ genç adamı na iki denizin birleştiği yere ulaşmaya ka rar verdiğini söyler, bunun üzerine bera berce yola çıkarlar. İki denizin birleştiği yere varınca yanlarına aldıkları kurutulmuş balığı bir kenarda unuturlar, balık da canlanarak denize atlar. Bir müddet son ra Hz.Mûsâ genç adamına azığı getirmesini söyler; fakat genç adam olup biteni hatırlayarak daha önce bunu Hz.Musa'ya bildir meyi unuttuğu için üzüntüsünü dile ge tirir. Bunun üzerine Hz.Mûsâ aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve geriye dönerler.

Burada kendisine Allah tarafından "**rah met ve ilim**" verilmiş olan **kul** ile karşılaşılır. Hz.Mûsâ, sahip olduğu ilimden kendisine de öğretmesi için onunla arka daş olmak istediğini söyler; Kur'an'ın adı nı bildirmedeği bu kişi, iç yüzüne vâkıf ola mayacağı olaylar sebebiyle bu beraberli ğe sabredemeyeceğini belirtirse de Hz.Mûsâ'nın ısrarı üzerine, meydana gelen olay lar hakkında açıklama yapmadıkça ken disine soru sormaması şartıyla teklifi ka bul eder.

Hz.Musa'nın bu şarta uyacağına da ir söz vermesi üzerine yolculuğa başlar lar. Bu zat **önce bindikleri gemiyi deler**, arkasından **bir çocuğu öldürür**, daha son ra da uğradıkları bir kasabanın halkı ken dilerini misafir etmediği halde **orada yı kılmak üzere olan bir duvarı düzeltir**.

Bu üç olayın her birinde, Hz.Mûsâ arkadaşına davranışının sebebini sorar; arkadaşıda, "**Ben sana benimle beraber olmaya sabredemezsin demedim mi?**" diye uyarıda bulunur. Hz.Mûsâ özür dileyip yolculuğa de vam etmelerini ister.

İlâhî Rah met ve ilim" verilmiş olan **kul**. birinci ve ikinci olaylardan sonra Hz. Mûsâ'nın ricasını kabul ederse de üçüncü olayda ayrılma vaktinin geldiğini söyler; bu arada söz ko nusu hâdiselerle ilgili olarak davranışlarının sebeplerini de anlatır ve bunları Al lah'ın emriyle yaptığını söyler .⁶

Güvenilir hadis kaynaklarında yer alan Hızır'la ilgili haberlerin, ana hatlarıyla Kur'an-ı Kerîm'deki çerçeveyi korumakla birlikte yer yer orada bulunmayan veya müphem olan bazı ayrıntılar içerdiği de görülmektedir. Nitekim **Kur'an'da** Hz. Mû sâ'nın Hızır'ın varlığından nasıl haberdar olduğu **beyan edilmezken** hadislerde bu nun Hz. **Mûsâ"ya yöneltilen bir soru üzerine** Allah tarafından kendisine bildirildiği ifa de

⁶ Kehf 18/ 60-82

edilmektedir. ⁷

Kıssayı çözümlediğimizde kıssadaki üç kişiden bahsedilmekte olduğunu görüyoruz. Bunlar: **Mûsâ, Fetâ/genç adam ve de ilâhî rah met ve ilme mazhar olmuş "kullarımızdan bir kul "**.

Kıssada geçen **Mûsâ**'dan maksat, İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderilmiş ve kendisine Tevrat verilmiş olan Hz. Mûsâ'dır. ⁸

Fetâ/genç adam da **H. Yûsuf' un** torunlarından **Yûşâ b. Nûn** olup Hz. Mûsâ'nın kız kardeşinin oğlu olduğu rivayet edilir. Uzun süre Hz. Mûsâ'nın hizmetinde bulunmuş, ondan ilim almış ve onun vefatından sonra yine bir peygamber olarak İsrâiloğulları'nın yönetimini üstlenmiştir. Yüz on sene yaşadığı ve Hz. Mûsâ'dan sonra **yirmi yedi sene İsrâiloğulları'nı** yönettiği bildirilmektedir.(İbn Âşûr, XIII,360)

H. Musa'ya ledünnî ilim (gayb ilmi) hakkında bilgi veren **üçüncü şahsın** kimliğine dair Kur'an'da bilgi verilmemiş olup, sadece 65. âyette "**kullarımızdan bir kul**" şeklinde geçmektedir. Ancak müfessirlerin çoğunluğu bu şahsın **Hızır** aleyhisselâm olduğu görüşündedir. ⁹

Hızır (a.s) olarak bilinen ve kendisine Allah tarafından ilim verilmiş "**kullarımızdan bir kul**" diye vasıflanan "kul" hakkında, İslaâm bilginleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir:

Bazıları, **Hızır**'ın, özellikle 82. âyetteki "**Ben bunu kendiliğimden yapmadım**" ifadesini dikkate alarak, peygamber olduğunu iddia etmişlerdir. Buna gerekçe olarak da Kıssada anlatılan **işleri ken diliğinden yapmadığı** yönünde açıklama yapmasını, vahiy ile yönlendirilmesini, sahip olduğu bilgiler dola yısıyla Hz.Mûsa'dan üstün bir konumda ta nıtılmasını delil gösterirler. ¹⁰

Bazılarına göre, o, peygamber değil **velî**dir. ¹¹ Hızır'ın **velî ol duğunu** kabul edenler

⁷ Çelebi, İ., DİA,XVII,406-407

⁸ Baka"ra 2/51 vd

⁹ .Râzî, XXI, 149; Şevkânî, III, 288 (bu bilgiler Kur'an Yolu isimli tefsirden özetle alınmıştır)

¹⁰ Çelebi, İ., DİA,XVII,406-407

¹¹ Râzî, XXI, 148; Miras,K.,Tecridî Sarîh tercümesi, IX, 145

ise, ona verilen bilginin doğrudan Allah'tan gelen bir ilham olabileceğini söylerler.¹²

Bazıları ise, Hızır'ın **melek** olduğu iddia etmişlerse de¹³ pek taraftar bulmamıştır.

Genellikle tasavvuf erbabı onun **velî olduğunu**, kelâm, tefsir ve hadis âlimlerinin çoğu da nebî olduğunu düşünür.¹⁴

Bir kısım âlimler, onun **âb-ı hayat** içtiği için kıyamete kadar yaşayacağını söylemişlerdir; ancak müfessirlerin çoğunluğu "**Senden önce de hiçbir beşere ebedîlik vermedik**"¹⁵ meâlindeki âyete ve diğer aklî ve naklî delillere dayanarak onun öldüğünü ifade etmişlerdir.¹⁶ Hızır'ın hayatta olmadığını ileri sürenler onun öldüğüne dâir Kur'an'a, sünnete ve akla dayanan çeşitli deliller zikretmişlerdir. Kur'an'ın, *Muhammed'den önce bir çok peygamberin gelip geçtiğini ve hiçbirine ebedî hayat verilmediğini* (Âl-i İm rân 3/144; el-Enbiyâ 21/34), *her nefsin ölümü tadacağını* (Âl-i İm rân 3/185; el-Enbiyâ 21/35; el-Ankebût 29/57) bildiren âyetleri ve Hz. Peygamber'in vefatına yakın günlerde söylediği. "*Yüz sene sonra bugün yeryüzünde yaşayanlardan hiç kimse kalmaz*" (Buhârî, "İlim", 41; Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 219) sözünü de il getirmektedirler.¹⁷

Hızır'ın maddî âlemde değil misal âleminde yaşayabileceğini söyleyenler de vardır: Buna göre, onun misal âleminde yaşamakta olup, darda kalmışlara yardım eden, sâlih bir kul olması mümkündür. Nitekim Sadreddin Konevî de *Tebîrâtü'l-mübtedî ve tezkiretü'l-miinte-hî* adlı eserinde Hızır'ın varlığının misal âleminde olduğunu nakletmiştir."¹⁸

Kur'-ân-ı Kerîm'de anlatılan **Hızır** kıssası başlangıcından beri en çok tasavvuf çevrelerini ilgilendirmiştir. Bunun sebebi, kıssanın âdetâ tasavvufun iki ana ilkesi olan irşad ve ilm-i ledünnü temsil etmiş olmasıdır. Zira kıssada Allah'ın, kendisine Hz. Musa'nın bilemediği bir ilim (ilm-i ledün) verdiği kul (Hızır) Hz.Musa'ya kılavuzluk (irşad) etmektedir. Kıssa bundan dolayı daha IX. yüzyıldan itibaren tasavvuf çev-

12 Çelebi, İ., DİA, XVII, 406-407

13 İbn Hacer. el-İşâbe, I, 429

14 Çelebi, İ., DİA, XVII, 406-407

15 Enbiyâ 21/34

16 Elmalılı, V, 3260

17 Çelebi, İ., DİA, XVII, 406-407

18 Ateş, S., V, 315; bilgi için bk. Said Nursî, *Mektûbât*, s. 3

relerinde özel bir ilgiye mazhar olmuş ve buna tasavvufun ruhuna uygun bir yo rum getirilmiştir. Bu yorumda Hızır mür şidi. Hz.Mûsâ mür idi temsil etmektedir. Hızır'ın abdalların reisi olarak en yüksek mürşid mevkiine oturtulması tasavvufun gelişiminde önemli bir dönüm noktası teşkil etmiş, birçok sûfi, Hızır tarafından irşad edildiğini ve onunla görüşüp soh bet ettiğini söylemiştir.

Öte yandan Kehf süresindeki (18/60) "**iki denizin birleştiği yer**" ifadesinde söz konusu olan iki deniz le **zahir ve bâtın** ilimlerinin kastedildiği ni, Hz.Musa'nın **zâhir ilm**ini (şeriat), Hı zır'ın ise **bâtın ilm**ini (ilm-i ledün) temsil ettiğini ileri sürenler olmuştur.¹⁹

Mutasavvıflar ve tarikat ehli, bir müri din şeyhi huzurunda uyması gereken te mel kuralların Hz.Mûsâ-Hızır kıssasında mevcut olduğuna inanmıştır. Bunların en önemlisi şeyhin huzurunda susmak, kalben bile olsa itirazdan sakınmak, onun ledün ilmini bildiğini kabul etmek, şeria ta aykırı gibi görünen bazı sözleri ve dav ranışları karşısında bile şeyhi hakkında şüpheye düşmemek ve ona kayıtsız şart sız teslim olmaktır .(Bursevî, İsmail Hakkı., III, 502; Ocak,A.Yaşar., İslâm-Türk İnançlarında Hızır, s. 82-98)²⁰

Kıssa ve Kıssa'nın İslam kültüründeki tezahürlerini ana hatlarıyla bu şekilde anlamaya çalıştıktan sonra kıssanın bize verdiği mesaj konusunda, Mustafa Öztürk'ün, "*Bilge Kul-Musa Kissasi Ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu*"²¹ isimli makalesindeki şu tespitleri nakletmek istiyorum:

"Bu kıssada verilmek istenen mesajın mahiyetine dair çok sayıda yorum yapılmıştır. **Kâdî Beyzâvî**'nin (ö. 685/1286) yorumuna göre kıssadan çıkarılması gereken derslerin özeti şudur:

"İnsanın, sahip olduğu ilimle övünmemesi, kendince hoş olmayan şeyi hemen yadsımaması ve zâhirde kötü gibi gözükken bir fenomende kendisinin bilmediği gizli bir incelik olabileceğini düşünmesi, sürekli olarak bilgi öğrenmesi, öğreticisine ya da öğretmenine karşı alçakgönüllü ve hürmetkar olması, söylediği sözlerde edebe riayet

19 Demîrî, 1, 245

20 Uludağ,S., DİA,XVII,409-410)

21 Öztürk,M., "*Bilge Kul-Musa Kissasi Ve İslam Kültüründe Hızır Mitosu*,s.251

etmesi, hata yapan kişinin hatasına dikkat çekmesi, hatada ısrar edinceye kadar onu affetmesi ve ancak ısrardan sonra onunla ilişkisini kesmesidir.”²² Öztürk, Beydâvî'nin bu değerlendirmesinden sonra kendi tespitlerini şöyle açıklar:

“Mamafih, biz bu kıssanın daha kapsamlı ve daha derin anlamlı bir mesaj içerdiği kanaatindeyiz. Anlayabildiğimiz kadarıyla, Allah Teâlâ bu kıssada, varlık âlemindeki gerçekliklerin salt duyularla algılanan şekilde olmadığını; dahası, insanoğlunun algı ve bilgi düzeyinin âlemde olup bitenlerin sadece bir boyutunu kavramaya yettiğini; ancak bu dışsal-görüngüsel (zâhirî) kavrayışların gaybî alandaki gizli maksatlarla birebir örtüşmediğini ve nihayet bu gizlî maksatların ancak mutlak gayba muttali olan aşkın varlık [Allah] tarafından bilinebileceğini anlatmak istemiştir.”²³

M. Hamidullah, kıssada anlatılan olayların tarihsel yönünün çok fazla bir önem arzetmeyeceğinden bahisle, “Bu kıssadan çıkarılacak hisse, kimsenin her şeyi bilmediğidir; hattâ en âlim kimselerin bile kendi tetkik alanına girmediği için bilmediği bazı şeyler vardır... bu tarz kıssalarda mühim olan, olayların gerçekten cereyan etmiş tarihî vakalar olup olmadığı değil, insanlara verilmek istenen derstir.”²⁴ şeklinde tespitte bulunur.²⁵

Vallahu a'lemü bi's-savab

22 Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 133

23 Öztürk, M., a.g.m., göst.yer

24 Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1993, I, 568.

25 Öztürk, M., a.g.m., s.252